

Interview med Erik Holm:

Europas tabte årti

Af Clement Behrendt Kjersgaard, RÆSONs chefredaktør

1. Frygten for folket – og for lederskabet
2. Faren ved flertallet
3. 1989: Europa slår ikke til
4. Maastricht var en fejltagelse
5. Konsekvenserne af Maastricht
6. Den gamle EMS var bedre
7. Helmuth Kohl: ingen stor statsmand
8. En meget, meget haltende proces
9. Ikke demokrati som i nationalstaten
10. Magten ved aftenkaffen

1. Frygten for folket – og for lederskabet

Din kronik har overskriften "Nationalstatens forfald". Men i vis forstand taler du jo både om nationalstatens overlevelse og dens afløsning - eller transformation. Hvad ligger der i det?

ERIK HOLM (EH): Jeg taler først og fremmest om en underliggende langtidstrend, som der måske ikke er så meget at gøre ved. Men jeg taler også om, at vi må prøve på at justere denne underliggende makrohistoriske trend - så godt vi kan. Således at vi ihvertfald forsøger at bevare de bedste af de elementer fra det politiske system, vi har udviklet i det, vi nu kalder for nationalstaten: fortsat værdsætter de bedste elementer deri og prøver på at fastholde dem. Om vi så har held til at påvirke den langsigtede makroøkonomiske trend, det er noget, der viser sig i løbet af årtier - om ikke århundreder.

Du siger i kroniken at der er en risiko for at demokratiet i den periode vi befinder os i nu kan udvikle sig til det, grækerne kaldte pøbelvælde.

EH: Det er jo en problemstilling der går helt tilbage til Platon og Aristoteles og den demokratiske idé's begyndelse. Hvor Aristoteles var meget skeptisk overfor demokratiet, fordi han så faren for at det kunne udvikle sig til et pøbelvælde - altså til et *massestyre*. "Pøbelvælde" lyder så voldsomt i moderne sprogbrug, men det er altså et politisk system, hvor massens mening - eller helt konkret: det store flertals mening - bliver dominerende. Det er den risiko, jeg synes vi ser lige så tydeligt idag som på Aristoteles' tid: at det kan udvikle sig dertil.

Hvad er det for nogle tendenser, du mener peger i den retning?

EH: Det er denne her tendens til at sige: 'flertallet har altid ret'. At tro at demokrati består i *flertalsstyrer*. Det er ét element i den politiske diskussion omkring demokratets væsen - og det er meget essentielt element. Men spørgsmålet er, om det er den rigtige forståelse af demokratiet under alle omstændigheder. Jeg kan heller ikke lade være med i den forbindelse at tænke på Abraham Lincolns Gettysburg-address, hvor han talte om 'government *by* the people, *of* the people and *for* the people' - der er alle tre elementer i det. Det skal ikke

nødvendigvis være blot *government by the people* - også *of the people*: med ledere, der udgår fra folket, og *for the people* - med henblik på det bedste for folket.

Men hvis der er en populistisk trend, hvordan er den så slået igennem særligt i de sidste år?

EH: For så vidt ligger Danmark måske nok lidt i en fortrap i så henseende - med vores stigende tendens, som ganske vist nu er vist at blive bremsset fordi der er opstået betænkeligheder omkring det - til at tro at 'folkeafstemninger må være det rigtige demokrati'. Vi er jo løbet ud i en situation, hvor vi næsten ikke kan håndtere vores EU-politik, fordi der hele tiden ligger det, man nu kalder *frygten* for folkeafstemninger - som jo egentlig er en absurditet ud fra den opfattelse af demokratiet at det skal være folket der regerer og flertallet, der bestemmer udviklingen. Samtidig har der været en tendens til opløsning af de traditionelle elementer i ihvertfald vores danske demokrati: partier og interessegrupper, som har et bredt, generelt syn på samfundets udvikling. En tendens til at den politiske debat er blevet forskudt - væk fra partiernes dominans over til folkebevægelser, enkeltsager: fx atomkraft, energipolitik i øvrigt, eller andre ting. Vi har det jo direkte omkring EU-problematikken.

Men mange ville sige, at det er et udtryk for at den politiske dagsorden har skiftet karakter. At hvis vi ser tilbage på det politiske system vi havde for 20-30 år siden havde arbejderne og bønderne osv. deres klubber, deres socialliv, deres højskoler og: deres partier. Hvor partiet var en del af civilsamfundet, hvad det ikke er idag. Mens folkebevægelserne er mere fleksible - de kan opstå på en enkelt sag, så jeg kan være medlem både af Ældresagen, Europabevægelsen og Verdensnaturfonden, hvad der så på en mere præcis måde reflekterer min politiske interesse end et partimedlemskab ville kunne.

EH: Det er da åbenbart at partierne *er* i en krise som følge af den der situation, hvor det traditionelle mønster i det traditionelle klassesamfund er gået i opløsning - i høj grad i de sidste 20-30 år, på grund af den generelle økonomiske vækst. Men at det skal medføre at vort repræsentative demokrati bliver skubbet til side til fordel for masse- eller folkebevægelser - det er der, jeg ser faren. Hvis idéen i demokratiet skal bevares i et samfund af den størrelse som Danmark har (for slet ikke at tale om ét der er 10 gange større, som det tyske; eller større endnu) så er det nødvendigt at vi *fastholder* det repræsentative demokrati. Det er nedvurderingen af det - at man skubber det til side - jeg ser som faren.

Hvor ligger partiernes virkelige svaghed? Er det i ledelsen? Der har været kritik af regeringen for at lægge politikken efter opinionsundersøgelser. Eller er det et udtryk for at man har mistet den interne debat - med partirødderne, i lokalforeningerne osv., der trods alt var et stærkere element for nogle år siden?

EH: Det skal jeg ikke helt kunne sige - for jeg har aldrig været en del af partisystemet; aldrig set partiernes funktioner indefra; jeg har kun været observatør udefra - så det spørgsmål kan jeg ikke helt vurdere. Men jeg tror det har ligget i tiden - og det er muligvis også sådan hos nogle af vore partier, måske nok mest dem til venstre for midten, at der har været en frygt for ledelse, for *lederskab* i partiet, fordi man har haft den der opfattelse af, at det skal være folket, der skal bestemme. Det synes jeg er en misforståelse af den politiske proces.

2. Faren ved flertallet

Men der kan være to ting i den frygt for folkeafstemningerne. Enten kan det være folkeafstemningerne som institution, fordi folk ikke orienterer sig godt nok eller ikke tager deres langsigtede interesser i betragtning. Eller: at det ikke er folkeafstemningerne i sig selv, der er problemet, men perioderne indimellem: at EU og

Europapolitikken er blevet noget særskilt, vi beskæftiger os med - som Lykke Friis siger: det er julepynten, vi tager frem og lægger væk igen. At det ikke har så meget med folkeafstemningsinstrumentet at gøre som det har at gøre med, at de politiske partier simpelthen ikke er deres opgave voksen.

EH: Det er fuldstændigt rigtigt at de politiske partier har ikke været deres opgave voksen mht. Europa/EF/EU - fordi dette element er jo fuldstændigt nyt set i forhold til de sidste 50-100 års politiske udvikling. Et nyt element, der ikke kan passes ind i den ideologiske traditionelle sammenhæng - og derfor spiller EU-debatten en underlig skæv rolle i den traditionelle politiske diskussion. Man kan ikke forholde sig til det. Venstrefløjen havde jo en tendens til at sige, det var et kapitalistisk projekt fra begyndelsen - hvilket var en fuldstændig misforståelse. Det er de heldigvis kommet ud af. Nu er der så en tendens på højrefløjen i nationalistisk henseende - i retning af, at EU er noget, der undertrykker nationalstaten, hvilket er en tilsvarende stor misforståelse. Så det europæiske har været meget svært ved at passe ind i den traditionelle politiske debat - og der har partierne svigtet.

Når du siger, vi ikke kan smide det repræsentative demokrati ud og partierne må forny sig, så vil nogle svare: Det er lige meget fordi demokratiet - eller ihvertfald: beslutningerne - er ved at blive flyttet op på europæisk plan. Så det nationale niveau bliver overhalet af EU - og det er der, vi skal prøve at bygge demokratiet.

EH: Ja, nu var der to led i det spørgsmål! Mht. beslutninger, der bliver flyttet over på europæisk plan: jeg vil sige at det er beslutninger, vi tager i et større fællesskab. Hidtil har vi ment at vi kunne træffe de politiske beslutninger indenfor det nationale fællesskab - det er ikke længere muligt, og det er det, man har indset: hvis man skal prøve på at have en indflydelse på udviklingen og kontrollere den indenfor visse rammer, så skal disse beslutninger nu træffes i et større fællesskab, som vi så indgår i: det europæiske fællesskab. Men at det skulle indebære at det nationale fællesskab går i opløsning, det er en fejltolkning. Det kommer i høj grad an på at man - hvad der jo også ligger i demokratiets idé - indenfor dette større fællesskab tager hensyn til de mindre fællesskaber, til mindretallene. Det er også blevet fremført gang på gang: at demokratiet skal måles på hvorledes mindretallet bliver behandlet - og dét er altså nu de nationale fællesskaber i de beslutninger, der træffes på et større niveau: selv Tyskland er jo et mindretal i europæisk forstand.

Mht. folkeafstemningerne. Nogle vil sige: teknologien har sat os i stand til at undvære Folketinget. Det repræsentative demokrati har fungeret i en periode, men nu ER vi praktisk i stand til at holde daglige folkeafstemninger. Hvis regeringen alligevel kun følger opinionsundersøgelserne kan man lige så godt undvære dén! Men den tendens mener du er farlig?

EH: Ja, den tendens mener jeg er farlig - fordi derved mistes overblikket over den generelle politiske situation: hvis det er enkeltsager, der i så fald bliver lagt ud til folkeafstemning. Hvor er ansvaret så henne? Hvem tager ansvaret for at det måske kommer en folkeafstemning, der melder os ud af Europa?

Det gør befolkningen vel selv? I en fyldestgørelse af demokratiet?

EH: Befolkningen får konsekvenserne at mærke - men ansvaret er forflygtiget. Lederskabet er borte. At mene at man får den rigtige beslutning ved at lægge yderst komplicerede forhold ud til folkeafstemning, og derved lade alle stemmer være lige i så henseende - det synes jeg er en fuldstændig misforståelse. Jeg kan ikke lade være med at tænke på min gamle moster, som nu er over 100 år, frisk i hovedet - og var det også da Amsterdam-traktaten kom til afstemning. Der kom repræsentanter fra Kommunen op til hende på plejehjemmet og sagde, "Fru Nielsen, hvor vil De sætte deres kryds mht. Amsterdam-traktaten?" Og hun sagde til dem: "Kan I komme ud! Lad være at komme og spørge mig om sådan noget, som jeg ikke har en smule forstand på! Jeg har stemt til folketingsvalget og været med til at vælge de politikere, som jeg så har tillid til - at de træffer den rigtige beslutning omkring så forfærdelig komplicerede ting. At jeg skal tage stilling - og have lige så meget afgørende

betydning for Danmarks tiltrædelse til Amsterdamtraktaten som Statsministeren har - det vil jeg ikke være med til! Kan I gå igen!"

Men det er vel udtryk for tvivl om hvorvidt oplysningsprojektet fungerer. Hvis pressen og uddannelsesinstitutionerne og politikerne gør deres arbejde, så kan folk trygt sige: Jeg stemmer, som mit parti anbefaler.

EH: Ja, det gør de jo netop ikke ved folkeafstemninger. For der er *linien brudt* - mellem det repræsentative demokrati og den politiske debat.

Det, EU-skepsissen er udtryk for er jo ikke dansk fænomen – der var Irlands nej til Nice, og det var nær blevet et nej i september 92 i Frankrig. Så det er ikke kun en dislokation i det danske demokrati.

EH: Nej, du har fuldstændig ret i at den skepsis og tendensen til at lade den slags ting afgøre ved folkeafstemninger breder sig. Nu er der ihvertfald 5 lande, der skal have den nye forfatning ud til folkeafstemning - og det skaber så igen *en risiko for*, som politikerne siger, *at det hele falder på gulvet*. Det er dét udtryk, jeg bider mig fast i: at der er en *risiko* ved at lade folket afgøre det ved hjælp af en folkeafstemning. Og det ER vitterligt en risiko - det er derfor jeg tager afstand fra det. På hvilket grundlag bliver beslutningen truffet? Jeg vil meget hellere lade det repræsentative system fungere - således at der bliver indsat folk, der skal bruge al deres tid på at overveje disse ting og lade den debat køre. Det er et heltidsjob at være politiker.

3. 1989: Europa slår ikke til

Nogle siger, at problemet har været at man fra og med 1972 talte baconpriser. Andre siger: "Det passer ikke, vi sagde præcis hvad det handlede om - talte om det politiske indhold, også i 1972". Hvor meget klarhed mener du der var, både for politikere og befolkning, i 1972 om hvad man tog stilling til?

EH: Der var der ikke megen klarhed. Jeg føler mig da også fuldstændig overbevist om at Jens-Otto Krag, der var så ivrig for at få Danmark ind i EF på det tidspunkt, så det netop i det store perspektiv: som et *politisk* projekt, der skulle skabe stabilitet og forhåbentlig dermed også sikre fred i Europa. Men at han var tilsvarende overbevist om, at der skulle konkrete, økonomiske argumenter på bordet - på det tidspunkt: specielt omkring landbrugspolitikken - for at få danskere overbevist om at gå ind i sådan noget, der lignede et overnationalt projekt. Dét er åbenbart - og derfor kørte diskussionen på de rene økonomiske argumenter. Det var der også mange gode grunde til, fordi hvis vi går bag om det der og helt tilbage til det europæiske projekts start i begyndelsen af 50erne, så er det allerede der grundlaget for denne skævhed i debatten bliver lagt. Til trods for al retorikken omkring dét som *fredens projekt* og den store kongres i Haag i 1948, der førte til Europarådet men ikke til EF - så startede det op som et teknokratisk projekt omkring Kul- og Ståunionen. Derfra udviklede det sig så i slutningen af 50erne til Fællesmarkedet, som *også* var et rent økonomisk projekt. De underliggende idéer - om at det skulle være fredens projekt – kom ikke rigtigt til udtryk, ihvertfald i det institutionelle system. Men det hænger så igen sammen med at fredens bevarelse i Europa på det tidspunkt jo var garanteret af USA. Den lå ikke i hænderne på de europæiske lande: det var helt klart at vi var under USA's atomparaply, og det var det, der sikrede at øst-vest-konflikten ikke her brød ud i åbenlys kamp. Så det politiske projekt tog amerikanerne sig af - og derfor udviklede europæere et økonomisk projekt. Også fordi det var nødvendigt for at skabe en stabilitet i Europa - at få økonomien kørt i gang.

Men for initiativtagerne, som Schumann og Monnet var det jo helt tydeligt teorien: at man nåede det høje mål gennem de små midler. Man gik ind og koordinerede hverdagsbeslutningerne, det tekniske, det industrielle - bandt derved landene sammen og gjorde krig til en umulighed. Også jf. din pointe om Krag, der reproducerer den dobbelthed: at bruger de små argumenter for at få befolkningen med. Bagved ligger der den større tese. Og det er vel lige præcis den dobbelthed, der går hen og bliver opfattet som manipulativ af en stor del af befolkningen. "Der er noget, de ikke fortæller os!" Hvor det større mål ligger tildækket under den hverdagsagtige dagsorden.

EH: Du har fuldstændig ret i at politikerne har ikke - og heller ikke i andre lande - formået at gøre klart og overbevise befolkningen om at det er nødvendigt at skabe "Europa" - forstået som EF/EU.

Er vi kommet længere ned mod den forståelse idag end for 40 år siden?

EH: Måske er der ved at komme - i løbet af de sidste 4-5 år - en større forståelse.

Du mener det er så sent?

EH: Ja. Jeg mener faktisk det *er* så sent - fordi den mangel, der var i den europæiske debat, og som forvred den til en *økonomisk* debat, blev åbenbaret da det europæiske billede fuldstændigt ændrede sig i 1989-90 med Murens fald. Man troede at nu havde vi *bevaret freden for altid*, og derfor så behøvede EU ikke udvikle sig på det felt heller, derefter. Man indså *ikke* at hele den europæiske scene blev fundamentalt forandret. At der netop her viste sig et behov for *at Europa tog vare på sin egen sikkerhed*, da netop den amerikanske/NATO-beskyttelse osv. kom til at stå i et fuldstændigt andet lys. Faktisk: i løbet af nogle få måneder.

4. Maastricht var en fejltagelse

Men man kunne sige: hvis IKKE europæerne var i stand til at forstå at europæisk enhed var nødvendig da Europa kom ud af Anden Verdenskrig og ind i Den Kolde Krigs første år, så vil de aldrig forstå det! De sidste 15 år har jo nok været præget af historiens vingesus - Østeuropas frigørelse osv. - men i Vesteuropa har der været en større fornemmelse af sikkerhed, hvor man kunne sige. "Hvad skal vi så med EU? I en periode hvor vi har det økonomisk godt og truslen er væk, hvorfor i himlens navn skal vi så opgive noget for det europæiske projekts skyld?" Så offerviljen måske har været lavere end i 50erne.

EH: Det synes jeg nu er en meget partiel betragtning af den udvikling, der har været i Europa siden 1989. Det er som om du i den fremstilling dér glemmer den voldsomme usikkerhed og trussel, man stod overfor i de første år - tænk på hele situationen, som den udviklede sig, mest markant selvfølgelig på Balkan, i eks-Jugoslavien, hvor det brød ud i det mest vanvittige myrderi. Hvor europæerne var ude af stand til at reagere overhovedet - og hvor amerikanerne, for så vidt *nødtvungent* fordi de havde været godt på vej til at trække sig hjem og isolere sig i en vis forstand, gik ind i det. Fordi europæerne så fuldstændigt *fejlede*. Fordi de ikke havde set at der var en fuldstændig anderledes sikkerhedstrussel i Europa efter 1989. Efter Sovjetunionen kollapsede i 1991, så var sikkerhedstruslen ikke længere en *ekstern* trussel, men en intern trussel i Europa. Og den formåede vi ikke at gøre noget ved.30.11 xx

Heldigvis kom det til at forløbe en hel del mere fredeligt i store dele af Central- og Østeuropa - det brød ikke ud i lys lue som det gjorde i Jugoslavien, men risikoen har været der. Jeg synes nok at der havde været et behov for, hvad ingen turde se i øjnene på det tidspunkt: at her skulle EF, senere EU, manifestere sig som et *politisk* projekt

- og dermed mener jeg: som et *sikkerhedsprojekt*. For at sikre freden i Europa - som jo hele tiden havde været hovedelementet i den store tankegang siden 1952. Her var udfordringen. Her var amerikanerne der ikke længere for at sikre os - nu skulle vi tage vare på vores egen sikkerhed, hvad vi ikke gjorde *overhovedet*. Vi lukkede os inde og søgte at uddybe det *økonomiske* projekt - og derfor vaklede Europa i politisk henseende langt op igennem 90'erne. Som jeg siger i min bog, så føler jeg at 90'erne var et tabt årti for Europa - fordi man netop ikke formåede at udvikle et politisk projekt.

Men mange vil sige det omvendte: man fik Maastricht-traktaten m.fl.; en gradvis styrkelse af den fælles-europæiske udenrigs- og sikkerhedspolitik (FUSPen); accelererende integration. Altså: 90'erne var det omvendte af et tabt årti!

EH: Ja, men det mener jeg er en fejlfortolkning - en fundamental fejlfortolkning. Jeg mener at Maastricht-traktaten var en fejltagelse. Det man dér sagde var netop: "Nu skal vi uddybe det nuværende - økonomiske - projekt ved at skabe en økonomisk og monetær union". Man vendte ryggen til Central- og Østeuropa, som havde ét behov, først og fremmest: sikkerhed.

Men Maastricht var den direkte reaktion på den tyske genforening: måske den eneste tænkelige måde hvorpå franskmændene ville acceptere dén var at få Tyskland indbundet, så synligt og så hurtigt som muligt - hvad Helmut Kohl gik med på. Så man kunne sige: der var ikke noget alternativ til Maastricht: fordi i det sekund Muren var faldet handlede det ikke længere om de russiske tanks, der skulle komme rullende, men om een eneste ting - at få afklaret den gamle magtbalance, hvor spændingen lå mellem Tyskland og de andre europæiske magter, i stedet for mellem øst og vest.

EH: Det viser lige præcis at tanken om, at det økonomiske fællesskab skulle kunne binde landene sammen i et fredens projekt *ikke holdt*. Det var så meget gensidig mistillid til hinanden i '89-90 at man måtte binde sig endnu stærkere sammen med de økonomiske bånd - troede man. Fællesskabet havde ikke udviklet sig politisk.

Så hvad burde man have gjort - hvis ikke Maastricht? Hvad skulle dagsordenen have været?

EH: Hvis jeg skulle skitsere den meget kort, så skulle den have bestået i en konstatering af, at 'vi har et udmærket økonomisk projekt - med fælles markeder osv. og det, der følger derefter. Men vi må etablere et sikkerhedsprojekt i Europa - ikke for at udkonkurrere det økonomiske projekt, men til at supplere det'. En politisk union, som tilbød Øst- og Centraleuropa at indgå i et sikkerhedspolitisk - herunder også militærpolitisk - projekt á la NATO. Tilbyde dem denne sikkerhed - på kort sigt. Bevares, det ville jo selvfølgelig tage nogle år at udvikle, men det skulle være projektet - jf. da NATO blev lanceret i 1948-9. Det skulle være projektet: at tilbyde dem *sikkerhed* - og så kunne de på *længere sigt* også komme ind i det økonomiske fællesskab. Men det har jo taget 10-15 år før de nu bliver medlemmer af det økonomiske fællesskab - og der er sandelig ganske lang vej igen efter maj 2004 før de bliver fuldt integreret økonomisk set.

5. Konsekvenserne af Maastricht

I et interview med Bertel Haarder sagde jeg det var ironisk at det tog Gorbatjov 5 år at bryde Sovjetunionen op og det har taget os 15 år at Østeuropa ind – han svarede: ” Det er altid lettere at rive ned end at bygge op”. Så kan man sige at det er franskmændene der har været vrantne, eller Sydeuropa der har villet bevare deres landbrugssubsidier - men det er vel også den politiske nødvendighed, ikke? Man kan vel ikke tvinge halvdelen af EU-medlemmerne til noget?

EH: Jamen, du har fuldstændig ret i at få dem integreret i det økonomiske projekt - *det* ville tage meget lang tid. Men det er jo ikke det, jeg taler om: jeg taler om at udvikle det europæiske projekt med en politisk union - et sikkerhedsfællesskab. Det var det, der var deres umiddelbare behov - og det har jo en betydelig kortere udviklingsperiode: NATO blev opbygget i løbet af 3-4 år. Og dette sikkerhedspolitiske projekt skulle selvfølgelig ikke opstå i opposition til det traditionelle NATO-projekt og forholdet til USA - det skulle tværtimod sige til amerikanerne: "Vi er parate til at tage hånd om Europas sikkerhed".

Ang. den national-egoisme eller gensidige mistillid, som du siger prægede den periode efter Murens fald. Nu har Tyskland og Frankrig jo netop fået lov at overtræde konvergenskravene - stabilitetspagten - bag den fælles mønt. Er det et udtryk for det samme? At den samme mistillid og nationalegoisme er præcis lige så levende idag som for 15 år siden.

EH: Nej, det er det ikke - det er et udtryk for at Maastrichttraktaten viser sig at være en misforståelse. At man med Maastricht for hurtigt sprang ud i en økonomisk-monetær-union - som det tog en halv snes år at få op at stå.

Var du overrasket over hvor hurtigt det gik med at få Euroen på gaden?

EH: Jeg *var* faktisk overrasket over at den blev realiseret - det har du fuldstændig ret i. Fordi jeg simpelthen holdt fast i at der er ikke politiske forudsætninger i Europa for at have en monetær union endnu. Jeg håber der kunne blive det på meget langt sigt - jeg er ikke imod den i princippet, misforstå mig ikke, men det politiske grundlag har ikke været i orden. Den blev skabt i en næsten *hysterisk* periode i 1991-92, hvor reaktionen efter Murens side fra fransk side var: "For Guds skyld! Tyskland må ikke genforenes!" Og da det så viste sig at Tyskland *blev* genforenet - det kunne Mitterrand ikke spænde ben for - så satte han som betingelse, at så skal vi indgå i en økonomisk-monetær union, således at Frankrig kunne komme ind og få medindflydelse på den økonomiske-monetære politik i Europa. Hvad de jo helt klart ikke havde haft siden 1983. Så det var en købslåen mellem Kohl og Mitterrand: Noget for noget. Derfor var man ikke tilstrækkelig opmærksom på de langsigtede konsekvenser af at indgå i en monetær union.

Men sagen er, at der foruden den politiske kultur også findes en økonomisk nationalkultur. Hele det institutionelle system er forskelligt i de europæiske lande; uddannelsessystemet har også været det i betydelig grad - og derfor udvikler de europæiske landes økonomier sig ikke nødvendigvis parallelt. Evnen til, eller mulighederne for, at styre en stabil økonomisk udvikling *er* forskellige - mellem Grækenland og Danmark, fx. Det er væsentligt vanskeligere i et land som Grækenland eller Italien eller Portugal at føre en stabil økonomisk politik.

Man talte jo i begyndelsen af 80erne om "Euro-sclerose" - nærmest lige som Danmark var kommet ind gik samarbejdet i stå (uden at der var nogen årsagsforbindelse) og det var svært også i den sikkerhedspolitiske kontekst at se den store europæiske relevans.

Nogle vil sige: det havde gentaget sig hvis ikke man havde forceret Maastricht i 1992 og insisteret på: "Nu kører vi altså med det her!" Hvis man, som du siger, havde lagt vægten på sikkerhedspolitikken havde man risikeret at Europa var endt 'i et lavt gear'. At der var kommet en sclerose-periode, hvor EU havde lignet fx Europarådet: et samarbejde mere af navn end af gavn. Man var nødt til at tage chokket - eller hysteriet, som du kaldte det - og så 'hælde det på integrationsmotoren som brændstof' .

EH: Det var vistnok tankegangen. Det var ihvertfald sådan den blev fremstillet udadtil - det har du ret i. Men det man gjorde var altså at forpligte sig til --- og det lykkedes at fastholde denne forpligtelse --- at indgå i en

monetær union. For derved, ud fra den tids - 90ernes - dogmatiske økonomiske filosofi omkring monetarismen at tro at man derved kunne stabilisere økonomien hvis bare man havde styr på pengepolitikken. Derfor blev pengepolitikken lagt over i en europæisk centralbank, hvor politikere ikke skulle have nogen form for indflydelse.

Og dét mener du er en illusion?

EH: Det mener jeg fuldstændigt er en illusion og en misforståelse af hvorledes samspillet er mellem økonomi og politik. Men det var nu den dogmatik, der var rådende blandt økonomiske teoretikere, og som - om jeg så må sige - politikerne *lod sig trække med af*, fordi det passede lidt ind i deres spil. Det faldt sammen med idéen om at 'stabiliteten kan styres ved hjælp af økonomi' - og så kunne det gøres så enkelt, at bare man styrede *pengene* kom der stabilitet.

Men man HAR undgået inflationen.

EH: Ja, man har undgået inflationen - men man har sandelig fået en mere eller mindre permanent høj arbejdsløshed. Omkring 8-10% hvis ikke mere i nogle af landene - fordi man har holdt fast i den monetaristiske dogmatik. Jeg kan godt forstå man gjorde det, for det var en reaktion mod den misforståede keynesianske politik tidligere. Sådan svinger moden - fra den ene yderlighed til den anden. Nu er den vist efterhånden ved at komme tilbage: det er det, der nu slår ud i debatten omkring euroen og konvergenskravene.

6. Den gamle EMS var bedre

Er monetarismen indbygget i det institutionelle set-up? Det er det, du i virkeligheden siger: at det ligger i idéen om en politisk uafhængig fælleseuropæisk centralbank. Man har ganske vist refereret til værdien af høj beskæftigelse, men særligt stabiliteten har vel æret et nøgleord i 90erne. Er monetarismen indbygget i EU som det ser ud nu - institutionelt set?

EH: Det er indbygget i ØMU-planen - overhovedet ingen tvivl om det. Det tror jeg også dens forfattere vil erkende. Men i og med at man holdt fast i den dogmatik tog man ikke hensyn til de politiske spændinger, der nødvendigvis ville opstå i et så omfattende økonomisk samfund som det europæiske. De fremkommer på grund af de økonomiske spændinger, der opstår når ét område udvikler sig kraftigere end andre - og konkurrenceforholdet mellem landene derved forvrides. Og disse politiske spændinger *vil slå ud på et eller andet tidspunkt*. Jeg havde troet at det først ville slå ud i de såkaldt svage økonomier i Sydeuropa. At de politiske spændinger så nu har slået ud i Tyskland og Frankrig - det er lidt absurd, men det er det, der er sket.

Kunne man forestille sig en situation, hvor man har koncentriske cirkler ud fra det gamle EU – hvor de 6 oprindelige medlemslande fører en økonomisk politik og har en samfundsform, der i sin grundtone er socialdemokratisk, statsstyret og statscentreret. Mens der i de ydre koncentriske cirkler vil være et element af amerikansk markedsanarki: den britiske økonomi fx er jo en blanding - tættere på den amerikanske. De østeuropæiske lande kunne måske vælge en form, der gik i den retning - de har jo en vis beundring for USA, ihvertfald i øjeblikket. Sådan at den europæiske kerne (både geografisk og historisk) er socialdemokratisk, med en cirkel af noget mere liberalt-angloamerikansk rundt om?

EH: Så er vi tilbage ved tanken om nationalstatens fortsatte funktion - i modsætning til et stærkt centraliseret eller føderalistisk *entydigt* Europa, hvis man kunne kalde det det. Dér er ØMUen jo et udtryk for en meget centralistisk model: den europæiske centralbank er *endnu mere central* end den amerikanske, fx. Og det står i modsætning --- det er derfor, jeg mener der opstår politiske spændinger --- til det meget heterogene politiske billede i Europa, du der opridses. Men det vil så kræve, at man har et meget fleksibelt system - og derfor, i økonomisk og pengepolitisk henseende, skulle man dér have fastholdt det gamle EMS-system der blev opbygget i 1978.

Som var mere fleksibelt.

EH: Som var meget mere fleksibelt - fordi der kunne man, under visse betingelser og forhåbentlig med en vis disciplin, tilpasse valutakurserne indenfor rammerne.

Er man med Euroen kommet spekulanterne til livs?

EH: Man er selvfølgelig indenfor ØMUen --- såfremt den holder, hvad jeg sandelig håber den gør, for ellers er det en katastrofe --- kommet det til livs, for der er kun een valutakurs: der er ikke noget at spekulere *imod*. Man har ikke fået den elimineret ift. Europa-USA; dollaren og Euroen: det er så åbenbart når man betragter de svingninger, som der dér har været og stadigvæk pågår: der er der i høj grad en ustabilitet i det globale valutariske system.

7. Helmuth Kohl: ingen stor statsmand

Du sagde det ville være en katastrofe hvis Euroen ikke overlever. Mener du, at det her med Frankrig og Tyskland 'måtte ske' - et udtryk for, at man nu slår ind på en mere fleksibel strategi? At det er Frankrig og Tyskland, der får lov, skyldes at de er nogle tunge drenge i den sammenhæng, men at det ER givet at man må trække Euroen væk fra den rene monetarisme hvis den skal overleve?

EH: Ja, det mener jeg afgjort det er. Men der må også komme andre konsekvenser deraf, fordi det vi nu ser er som sagt at de politiske spændinger, som nødvendigvis opstår indenfor en monetær union, resulterer i en krise. De politiske spændinger, der opstår i økonomien indenfor et land som Danmark - når der i en vis region opstår fx opstår stor arbejdsløshed - bliver dét udlignet ved overførsler: erhvervsstøtte, arbejdsløshedsunderstøttelse osv. En tilsvarende mekanisme har vi ikke i Europa. Om vi formår at opbygge den? Vi kan godt blive tvunget til at opbygge den, på længere sigt, fordi hvis et land - og nu taler jeg igen om de såkaldte *svage lande* - oplever stor arbejdsløshed og vanskeligheder, ja så skal de altså have regional- og strukturhjelpe så deres økonomier kan indhente dem, der er stærkere. Nu er der sket det i Tyskland, at de ikke har formået at omstille deres økonomi og gøre den fleksibel. Danmark og Holland var bedre til det, i løbet af 90'erne, men Tyskland - som var *den* stærke økonomi - blev forsinket. Ikke mindst på grund af Helmuth Kohls manglende forståelse - for han levede utvivlsomt i en forestilling om at den tyske økonomi blev ved med at være stærk. Og derfor arvede Schröder et enormt omstillingsproblem, som han ikke har været dygtig nok til at håndtere.

Han har jo hvad man kunne kalde en reform-pukkel i øjeblikket.

EH: Ja, det har han i høj grad - men det er sandelig en pukkel han har arvet fra Kohl, ikke mindst. Så jeg vil sandelig bebrejde Kohl lige så meget som jeg vil bebrejde Schröders manglende indgriben.

Helmuth Kohl bliver jo ellers betragtet som en stor europæer?

EH: Kohl, vil jeg tro, får ikke det ry i historiens lys. Der er tre fundamentale fejl ved Kohl. For det første den måde hvorpå han håndterede sammenlægningen af Øst- og Vesttyskland. Hvor han udelukkende gik efter de politiske ting og ikke tog hensyn til de økonomiske konsekvenser. Han hævdede i '90-91 at DDR ville blive 'en blomstrende have' – mens *alle* fornuftige økonomer, ikke mindst hans egen centralbankdirektør Karl-Otto Pöhl advarede imod at lade én østmark blive lig med én vestmark. Derved skabte han en krise, fordi han ikke *sagde* til vesttyskerne: "Det her kommer til at koste jer dyrt - for vi skal hjælpe vores østlige venner. Vi strammer finanspolitikken meget kraftigt til". Det havde vesttyskerne været parate til i den periode - at ofre meget for det. Det vendte han ryggen til - og derfor blev Forbundsbanken nødt til at stramme den monetære politik *meget* voldsomt i '92-93 hvad der kastede hele den europæiske økonomi ud i en ganske betydelig krise. På grund af Kohls manglende evne til at styre den økonomiske dimension af sammenlægningen.

Den anden fejl var, at han var hovedforfatter til den økonomisk-monetære union, som jeg mener på langt sigt skaber politiske spændinger i Europa - som vi nu ser det. Fordi det europæiske projekt ikke havde *politisk grundlag* for en monetær union.

Og endelig, det tredje - som vi lige var inde på: at han ikke gjorde den tyske økonomi fleksibel - men ledte op til den situation, vi nu har i Tyskland.

Men en del af den kritik der var af Kohl forstummede med kuppet i Moskva: på baggrund af risikoen for at gammelkommunisterne tog magten igen virkede Kohl meget statsmandsagtig: hans forhandlinger med Gorbatsjov; hans generøsitet i at sætte valutaerne 1:1 --- i det hele taget: at han sørgede for at få Østtyskland med, da chancen var der. Det var et vindue, han måtte udnytte.

EH: Jeg har forsåvidt respekt for Kohls *politiske* handlekraft og evner. Men at han *styrede* denne udvikling --- det vil jeg nu sætte lidt af en parentes omkring: han formåede - med stor dygtighed - at springe på det politiske bjergskred, der foregik. Og håndterede, i ren politisk henseende, genforeningen af Tyskland - og tog hele den politiske kredit. Men tog ikke de økonomiske konsekvenser i betragtning - måske fordi han ikke forstod dem.

Det er jo en meget skarp kritik. Før sagde du om Mitterrand at han kunne ikke stoppe genforeningen---

EH: Nej, for det var et *bjergskred*.

---men han og Kohl fremstod jo ellers som fædre til den europæiske udvikling. Det er i virkeligheden et billede, du mener vi må revidere?

EH: Ja, det mener jeg bestemt. Men det hører med til den politiske dygtighed - at få sig *fremstillet* så det ser ud som om man har magt over tingene.

8. En meget, meget haltende proces

Ville du gå så langt som til at sige at de traktater vi har fået siden - Amsterdam, Nice, Edinburgh-undtagelserne for så vidt - har været forsøg på at lappe på Maastricht? At man har forsøgt politisk at indhente det økonomiske, man forcerede i 1992? Og det er det, som også Forfatningen er et udtryk for?

EH: Næh. Maastrichttraktatens hovedemne var jo den økonomiske-monetære union. Det forsøger man nu så at lappe på med det, der foregår blandt økonomi- og finansministrene omkring stabilitets- og vækstpagten osv. Der er man igang med lapperier på det, der var konsekvenserne af den monetære union. Mht. Amsterdamtraktaten: jeg vil ikke sige den var en fejltagelse, men den fik jo slet ikke den placering, som den var *tiltænkt*: hensigten var at gøre institutionerne rede til udvidelsen. Og det opgav man allerede før konferencen var blevet indkaldt - så derfor var der ikke rigtig ret meget indhold i traktaten.

Men der var en kvalifikation af monetarismen, ikke? Man talte om beskæftigelse og miljø osv.?

EH: Jojo, der er *mange, mange ord*...

Det betragter du som pynt?

EH: Ja, det kan jeg ikke rigtig tage særligt alvorligt.

Den danske regering betragtede det jo ellers som en dansk sejr?

EH: Jamen, det skal *se ud som om*.... ikke sandt? Det gælder meget stærkt i politik - i den forstand har jeg også respekt for den politiske proces: det er et element deri.

En overfladisk respekt?

EH: [griner] Nej, det vil jeg ikke sige. Amsterdamtraktaten er ret irrelevant. Der var også nogle pæne ord om det udenrigspolitiske samarbejde og alle sådanne nogle ting --- hvad er der kommet ud af det? Ret meget andet end ord? Nej, det er der ikke.

Ikke så vidt jeg kan huske.

EH: Nej, vel? Og Nice-traktaten, hvor man *igen* skulle prøve på at få institutionerne tilpasset - stemmeregler osv. - det endte jo ret så kaotisk. Den er man nu så ved at lappe på - ved hjælp af den her forfatningstraktat, hvor man vil lave om på Nice. Hvad der så skaber vanskeligheder med især Polen og Spanien. Så det har været en *meget, meget haltende* proces.

9. Ikke demokrati som i nationalstaten

Nogle har forudsagt at der kommer en traktat- eller integrationspause nu. At Forfatningen vil kunne sætte nogle baselines [grundlinjer] vi kan agere efter. Tror du det er realistisk?

EH: Det tror jeg er en udbredt opfattelse - og der er al god grund til at sige det. Jeg synes nok at man er kommet så langt med det, jeg kalder for det økonomiske projekt at jeg ikke ser nogen særlig grund til at gå videre hvis det er i den henseende.

Nu er det det politiske, der mangler?

EH: Ja, nu er det det politiske - og det har man endnu ikke fået en afklaring på. Nu taler man også om hvorvidt den politiske union skal lægge vægt på parlamentet; skal der være en præsident? En udenrigsminister?

Hele den der diskussion er for mig at se et udtryk for, at man egentlig ikke rigtig *ved*, hvad man forstår ved den politiske union. Eller ihvertfald hvordan den skal komme til udtryk. Det er som om man ikke kan rive sig løs fra nationalstatens opbygning af vælgere og partier og parlament og regering - og vil prøve på at føre denne model over på europæisk plan.

Og det kan ikke lade sig gøre?

EH: Det tror jeg ikke på - at det kan lade sig gøre. For at vende tilbage til Aristoteles: der var ca. 50,000 borgere i det klassiske Athen, hvor kun en meget begrænset del af dem tog del i den politiske proces, i demokratiet. Nationalstaten, som vi har levet med mere eller mindre i de sidste 150 år, den har vel nok fungeret, vil mange folk erkende, ved --- nåja, for at tage Danmark som eksempel, hvor vi er så selvtilfredse og synes at vi fungerer godt: ca. 5 millioner mennesker.

Jf. Schweiz?

EH: Schweiz er en undtagelse som jeg aldrig synes skal bruges i en argumentation! [griner] Schweiz er og bliver en undtagelse! Det ved du også godt!

I alle henseender?

EH: De betragter også sig selv som en undtagelse!

Fra 50,000 i Athen til 5 millioner i Danmark – og der er 500 millioner i Europa! At tro at man kan bruge nationalstatens politiske model i det store Europa - det synes jeg er ret så naivt. Vi må udvikle en ny model - og det er det vi kæmper med. I titlen på min bog om *Det Europæiske Anarki* bruger jeg netop udtrykket *anarki*, fordi det er et *politisk system uden ledelse*. (Det er definitionen på anarki: det behøver ikke at være *kaos*.) Det har vi endnu ikke formået i Europa - at skabe kernen i en politisk union. Hvordan skaber vi denne *ledelse*?

Der er det, jeg i min bog drager den (måske lidt for stærke) sondring mellem *højpolitik* [high politics] og *lavpolitik* [low politics]. Det parlamentariske system osv. - vores demokrati - fungerer primært indenfor lavpolitik. Hele lovgivningsmaskinen, der foregår omkring småt og stort i Folketinget, det er næsten altsammen lavpolitik. Efter den i politologisk henseende mere klassiske sondring drejer højpolitik sig virkelig om nationens suverænitet - og det er primært: forsvars- og sikkerhedspolitik. Samt, efter min opfattelse: også om en tilsvarende stærk dimension af den monetære-økonomiske politik. På disse to områder udvikler den parlamentariske proces sig *ikke*: det er jo ikke Folketinget, der træffer beslutninger omkring rentens eller valutakursens fastsættelse. Det ville være absurd at tænke sig det. Det ligger udenfor den politiske debat, der fører frem til en beslutning i Folketinget. Tilsvarende med hensyn til udenrigspolitikken. Okay, man fører *principielle* debatter om økonomisk politik og tilsvarende også om udenrigspolitik, men den egentlige beslutning foregår jo normalt ikke i Folketinget. Væsentlige udenrigspolitiske beslutninger bliver truffet på baggrund af en diskussion i det Udenrigspolitiske Nævn, hvor der ihvertfald indtil fornylig har været almindelig enighed om, at væsentlige udenrigspolitiske beslutninger træffes med *konsensus*. Der kan være nogle yderpartier,

som stritter, men: den store brede enighed skal der være bag udenrigspolitiske beslutninger. Der har været et brud indenfor det sidste halve eller hele år, med den tradition, hvilket jeg betragter som højst uheldigt.

Men: det er den politiske ledelse, der har ansvaret for disse elementer omkring penge- og valutapolitik på den økonomiske side og omkring sikkerheds- og forsvarspolitik på den anden side. Det er den politiske ledelse, der har den opgave: går det galt så kan den selvfølgelig sættes af, men selve beslutningen træffes af denne ledelse. Og denne ledelse har vi ikke i Europa.

10. Magten ved aftenkaffen

Når du siger vi ikke har et billede af hvad det er for et Europa, vi vil have---

EH: Vi har ikke et billede af, hvad det er for en *politisk union*, vi vil lave i Europa. Vi ved godt at vi gerne vil have et stabilt Europa - et fredeligt Europa, og et økonomisk velstående Europa, det er da rigtignok. Men: Hvor er den politiske ledelse? Hvor er kernen i den politiske union?

Og der er de danske politikere, der er for projektet bange for at sige til vælgerne---

EH: Det gælder ikke blot de danske - det gælder alle politikerne i Europa, der ikke har afklaret hvad de egentlig mener med 'den politiske union'. Det vidste Kohl jo heller ikke - eller Mitterrand (ja: det skulle være franskmændene, der bestemte! havde jeg nær sagt, for nu at være lidt grov overfor franskmændene). Den politiske ledelse skal ligge et sted - men at tro at den kan bygges op gennem et parlament og noget, der ligner en præsident for det Europæiske Råd, det er en misforståelse. For at springe frem til det, som jeg antydningvist peger på i min bog, så burde den politiske ledelse være det Europæiske Råd. For det *har* netop *de ansvarlige* regeringsledere for de enkelte medlemslande, der der sætter sig sammen. Det er derfra, den politiske ledelse skulle udgå.

Det er der, legitimiteten ligger.

EH: Ja, netop. Den demokratiske legitimitet er koncentreret der - det er der, den *suveræne magt* ligger.

Men der har været utålmodighed overfor den mulighed, fordi man har sagt: 'Det niveau er mellemstatsligt, transnationalt - og vi skal op på det supranationale, føderale niveau i fremtiden.'

EH: Jo, det skal vi hvis vi skal tale om en politisk union - det undgår vi ikke. Men: vi må udvikle en ny model, og ikke bare bruge nationalstaten som model - med parlament osv.

En ny model med udgangspunkt i det Europæiske Råd?

EH: Jeg mener som sagt at næsten pr. definition *må ledelsen ligge i det Europæiske Råd*. Men ikke det Europæiske Råd som det har udviklet sig, og som det også kom til udtryk her i København i December sidste år. Fordi det er blevet en absurditet som ledelsesorgan.

Det startede tilbage i 1974 med en idé som Helmut Schmidt og Giscard d'Estaing, den tyske kansler og den franske præsident, udviklede: de havde behov for en *samtale* - en politisk samtale, hvor de bag lukkede døre kunne drøfte hvorledes Europa skulle udvikle sig. Det er den politiske samtale, som er kernen i den politiske proces - det gælder jo også i vort eget system: om det er Marianne Jelved og Lykkesoft og Nyrup, eller det nu er i

nogen grad --- jeg ved ikke hvor meget Fogh Rasmussen taler med Bendt Bendtsen[!] - men ihvertfald: den afgørende politiske proces den foregår jo i et meget, meget snævert rum - også i det danske system. Det er ikke den, der udspiller sig i Folketinget.

Det har det Europæiske Råd aldrig fået nogen chance for. Fordi straks da den kom frem, den tanke, så rejste udenrigsministerierne og udenrigsministrene et ramaskrig: "Ikke tale om at vi kan have statsministrene og regeringscheferne til at tale sammen uden vi er der!" Det satte de sig imod - og derved blev det allerede fra begyndelsen til at udenrigsministrene var med i det, og at det kørte i store, officielle møder med tolke og det hele. Så stødte hele medieverdenen til - så nu er det jo et, jeg var lige ved at sige: et gedemarked, når der er møder i det Europæiske Råd. Og den politiske samtale får *ingen mulighed*.

Det varede 4 år før det overhovedet blev muligt for regeringscheferne at tale sammen i enrum - ved kaffen, efter middagen, den lørdag aften. Så havde de måske en time - hvor de kunne tale sammen. Men *systemerne*, primært: udenrigsministerierne, satte sig på rådet - og har udviklet det, brugt det - også misbrugt det, i den forstand at hvor systemet, der kørte i Bruxelles omkring udenrigsministrene og mange andre fagministre, ikke kunne nå frem til enighed, brugte man så det Europæiske Råd som *appelinstans*. Man påtvang regeringscheferne at skulle tage stilling til landbrugspolitik; energipolitik, alt muligt andet som fagministerierne ikke kunne tage stilling til. Derved er det Europæiske Råds egentlige, politiske funktion blevet kvast og kvalt. Om det er muligt at udvikle det som jeg beskriver? Det er en idealistisk model, så det ved jeg ikke. Men i den ideelle model burde der være et europæisk råd, hvor regeringscheferne fik lejlighed til at føle hinanden på tænderne - uden at det kom ud til pressen.

Jeg var tæt på i 70erne og min erfaring med det Europæiske Råd er, at den debat og drøftelse der er foregået mellem stats- og regeringscheferne, når de har været alene, primært foregik som en samtale mellem de 3 eller 4 store, og så var der indspark fra de andre indimellem. Erkendelsen af, at der er nogle, der er større end andre, i Europa - ligesom i dansk politik: der er nogle, der er større end andre - den kommer selvfølgelig også til udtryk dér. Og det er det, vi så ser - lidt absurd - slå ud omkring Tyskland og Frankrig, der gerne ville spille den der rolle. At den tyske og den franske leder, som det er i øjeblikket, desværre ikke er politiske personligheder, der formår at *udvikle* det lederskab, det er så en anden side af sagen.

Erik Holm (f.1933) er cand.polit. og ph.d. i statskundskab. Han arbejdede som økonom for The International Monetary Fund (IMF) i 1960erne og som rådgiver i europæiske og internationale økonomiske spørgsmål i statsministeriet i 1970erne. Fra 1982-87 var han chefrådgiver i EU-kommissionen. Siden 1989 har han været formand for den London-baserede Eleni Nakou Foundation. Han har skrevet bl.a. "The European Anarchy", der udkom i 2001.